

Wereldwandelen!

De Nederlandse globetrottermanie, 1905-1935

Jaco Berveling

uitgeverij De Republiek

Voor Corrie Steijl (1926-2021), liefhebber van lezen en reizen

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
1. ‘De globetrotters vermenigvuldigen zich als de muizen’	13
2. Voorlopers en wegbereiders	41
3. De idealisten, ‘den waren geest van broederschap’	69
4. De klap- en kunstlopers, ‘Werk?... Werken?..’	111
5. De amateur-antropologen en publicisten	141
6. De avonturiers	179
7. De probleem-ontlopers en ‘ten einde raad wereldreizigers’	217
8. Globetrotten is geen picknick, en toch ...	247
9. ‘Dravende, rennende, hollende, wuivende en juichende mensen’	259
Nawoord	281
Dankwoord	287
Literatuur per hoofdstuk	289

ISBN 9789086050345

NUR 500 / 686

© 2024 Jaco Berveling / Uitgeverij De Republiek

Tekst: Jaco Berveling

Grafische verzorging: Maarten van Maanen

Uitgave en redactie: Frank Bakker

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt op welke wijze ook, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

www.globetrottermanie.nl

www.uitgeverijderepubliek.nl

Voorwoord

In 1873 verscheen Jules Verne's *Le tour du monde en quatre-vingts jours* (*De reis om de wereld in tachtig dagen*). Toen het boek uitkwam kon de schrijver onmogelijk weten wat het allemaal zou losmaken.

Om te beginnen werd het een bestseller en Verne's populairste werk. Het is dan ook een aansprekend avonturenverhaal waarin de Engelsman Phileas Fogg in 1872 in een Londense club wedt dat hij in tachtig dagen om de wereld kan reizen. Hij zet de helft van zijn vermogen in, 20.000 pond sterling. Fogg gaat met zijn bediende Passepartout op pad en maakt onderweg gebruik van de trein, paard en wagen, schepen, een olifant en een ijszeiler. Fogg weet zijn reis net binnen de tachtig dagen af te ronden.

Het verhaal verscheen eerst als feuilleton in *Le Temps*. Al na de eerste afleveringen steeg de oplage van de krant enorm. Ook in het buitenland werden de avonturen van Fogg gevolgd. De correspondenten van buitenlandse kranten stuurden vanuit Parijs elke aflevering direct door naar hun vaderland. In de Verenigde Staten en Engeland werden weddenschappen afgesloten en grote geldbedragen ingezet op de afloop: zou Fogg het redden? Het boek werd direct in alle talen van Europa vertaald. De Nederlandse versie verscheen in 1874. Er werd ook nog een toneelstuk van het boek gemaakt dat in alle grote steden van Europa werd opgevoerd en in 1874 en 1875 in Parijs meer dan vierhonderd keer werd gespeeld.

Verne's boek was dermate succesvol dat veel auteurs een graantje wilden meepikken. Zo schreef Paul d'Ivoi, pseudoniem van Paul Charles Philippe Éric Deleutre, in 1894 *Les Cinq Sous de Lavarède* (in Nederland verschenen als *Met een kwartje de wereld rond*). Ditmaal ging het niet om het winnen van een weddenschap, maar om het bemachtigen van een erfenis. Armand Lavarède blijkt de enige erfgenaam van een rijke oom. Hij erft diens vermogen en bezittingen, maar er is wel een voorwaarde. Voor hij over de erfenis kan beschikken moet hij bewijzen dat hij met geld kan omgaan. Daarom moet hij binnen een jaar tijd een reis om de wereld maken met slechts een kwartje op zak. Uiteraard neemt Armand de uitdaging aan.

Vader Tijd overtroffen!

Verne's verhaal is grappig, spannend en avontuurlijk, maar het sprak ook om een andere reden enorm tot de verbeelding. In tachtig dagen de wereld rond? Dat moest sneller kunnen! Het boek van Verne zette een race tegen de klok in gang. De eerste die de uitdaging aannam was de Amerikaanse journaliste Nellie Bly (pseudoniem van Elizabeth Jane Cochrane). Zij ondernam de wereldreis in 1889 voor haar krant, de *New York World*. Het doel was om de reis niet in tachtig, maar in 75 dagen te maken. Tijdens haar reis ontdekte Nellie dat ze een concurrente had. De journaliste Elizabeth Bisland reisde op verzoek van het maandblad *The Cosmopolitan* eveneens om de wereld. Uiteraard was het de bedoeling dat zij Nellie Bly zou verslaan.¹

Om vertraging te voorkomen nam Nellie Bly (1864-1922) maar één kleine tas mee die ze de hele reis zelf kon dragen. (foto uit 1890, Library of Congress)

Bly vertrok in oostelijke richting. Zij nam vanuit New York een stoomschip naar Engeland, stak over naar Frankrijk en reisde over land naar Brindisi in Italië. Daar stapte ze op een schip waarmee ze naar Port Said en Aden voer, om daarna via Colombo en Hongkong naar Japan te reizen. Vanuit Japan stak ze weer over naar San Francisco om vervolgens met de trein naar New York te boemelen. Bisland nam dezelfde route maar dan in westelijke richting.

Het was een race die over vrijwel de gehele wereld ademloos werd gevolgd. Nellie Bly (volgens *Het nieuws van den dag* 'een wakkere meid') arriveerde na 72 dagen, 6 uur en 11 minuten weer in New York. 'Vader Tijd overtroffen!' kopte de *New York World*. De 72 dagen waren goed voor een wereldrecord, want Bisland, die in Le Havre een boot miste, deed er 76 dagen over.

Omdat records er zijn om te worden gebroken werden na Nellie's triomf allerlei

andere journalisten op wereldreis gestuurd. Dat een Amerikaanse de reisduur van de imaginaire Fogg had verbeterd konden de Fransen natuurlijk niet over hun kant laten gaan. In 1901 stuurde *Le Matin* de journalist Gaston Stiegler op pad. Hij vertrok vanuit Parijs en keerde na 63 dagen terug. Hij schreef na afloop *Le tour du monde en 63 jours*. Zijn record werd tien jaar later verbeterd door de Franse journalist André Jaeger-Schmidt. Hij vertrok in opdracht van het blad *Excelsior*, om na 39 dagen, 19 uur en 42 minuten weer op zijn vertrekpunt terug te keren. Twee jaar later namen de Amerikanen het stokje weer over. De Amerikaanse journalist John Henry Mears werd in 1913 de nieuwe Phileas Fogg. Mears reisde in opdracht van de *New York Sun* met stoomschepen, jachten en treinen in 35 dagen rond de wereld.

Na deze Frans-Amerikaanse wereldreis-'oorlog' zouden nog heel wat recordpogingen volgen. Ook de *Haagsche Post* deed eraan mee en stuurde in 1928 twee mannen op reis in tegengestelde richting. De 'spoedreis om den aardbol' trok veel belangstelling. Het blad verbond er een prijsvraag aan. Zo moesten lezers raden hoeveel dagen, uren en minuten de mannen er over zouden doen. Eind juni kwam het verlossende, maar ook teleurstellende antwoord. De winnaar die dezelfde route als Fogg had afgelegd had er 62 dagen, 19 uur en 29 minuten over gedaan. Een tijd die in 1901 al was neergezet!

De twee Hollanders bakten er niets van, maar anderen wisten het record zo'n beetje iedere vijf tot tien jaar te breken. Vandaag de dag lachen we om 80, 72, 63, 39 of 35 dagen. Op 31 januari 2018 stapten de internetondernemer Ronald Haanstra en de oud-dj Erik de Zwart in Sydney op het vliegtuig. Na 56 uur en 56 minuten waren ze weer op hun vertrekpunt. Met gewone lijnvluchten vlogen ze de wereld rond, legden 43.000 kilometer af en haalden er het *Guinness Book of World Records* mee. 'We zaten 57 uur lang ononderbroken in vliegtuigen en op luchthavens. Dat is zwaar, maar het is ons gelukt, dat maakt ons trots', vertelde Erik de Zwart. De mannen hadden in 2017 al eens een poging gewaagd, maar die was mislukt. 'Toen misten we de laatste aansluitende vlucht'. De Zwart zag hun reis als een inspiratiebron voor anderen: 'We willen met onze actie mensen inspireren om onze mooie planeet te ontdekken.'²

Versnellen: de wereld wordt kleiner en kleiner

De race tegen de klok laat drie ontwikkelingen zien. Om te beginnen is de wereld in honderd jaar tijd heel veel kleiner geworden. Nellie Bly had 72 dagen

nodig om de wereld rond te reizen, Erik de Zwart en zijn reisgezel maar net iets meer dan twee.

Een tweede ontwikkeling is het toegenomen aantal vervoermiddelen en de uitbreiding van de infrastructuur. In Nellies en Elizabeths tijd was de auto nog maar net op het toneel verschenen en gemotoriseerde vliegtuigen bestonden nog niet. Net als Phileas Fogg reisden de dames met stoomtreinen en stoomschepen de wereld rond. Geleidelijk kwamen er andere vervoermiddelen bij. Eerst deed de zeppelin zijn intrede, toen begon de auto door te breken en ook het vliegtuig werd voor steeds meer mensen bereikbaar. De infrastructuur werd uitgebreid en verbeterd. De aanleg van het Suezkanaal en de Trans-Siberië Express zorgden voor een doorbraak in het wereldreizen. Na de opening van het kanaal in 1869 hoefden schepen niet meer om Afrika heen te varen. Dat scheelde 24 reisdagen. In hetzelfde jaar werd in de Verenigde Staten de Union-Pacific Railway voltooid. Je kon het land nu van oost naar west doorkruisen, een afstand van ruim 5.300 kilometer. En vanaf 1901 kon je over de langste spoorlijn ter wereld van Moskou naar Vladivostok reizen.

Het steeds snellere reizen laat zien dat we weliswaar eerder op onze bestemming zijn, maar dat we de aandacht voor de wereld om ons heen beginnen te verliezen. Nellie Bly en Elizabeth Bisland hadden in 1889 een strak reisschema. Toch vonden ze de tijd om tijdens hun tocht toeristische uitstapjes te maken. Zo maakte Bly tijdens haar reis van Calais naar Brindisi (Italië) kennis met Jules Verne in Amiens. En wanneer zij moest wachten op een aansluitend stoomschip keek ze rond en kocht ze souvenirs, waaronder in Singapore het aapje McGinty (die later in haar appartement in New York al haar borden zou breken).³

De twee mannen die in opdracht van de *Haagsche Post* in 1928 zo snel mogelijk rond de wereld reisden hadden vergeleken met Bly en Bisland al nauwelijks tijd meer om rond te kijken. De winnaar die 62 dagen over zijn reis had gedaan vertelde na afloop dat hij het niet nog een keer op die manier wilde doen. Hij had onderweg mooie dingen gezien, maar '... nergens mocht je ook maar eventjes toeven, het was altijd maar voortjakkeren om aansluiting te krijgen ...'.⁴ En bijna 100 jaar later gaat het reizen zo snel dat je helemaal niets meer ziet. Erik de Zwart wilde met zijn 'tour du monde en deux jours' mensen inspireren om onze mooie planeet te ontdekken. Dat is op zijn zachtst gezegd een opmerkelijke uitspraak. Het enige wat hij tijdens zijn reis van 57 uur te zien kreeg was de binnenkant van een vliegtuig en een paar vliegvelden.

Vertragen: de wereld wordt groter

Eind negentiende eeuw brandde de strijd los wie het snelste rond de aarde kon reizen. Tegelijkertijd ontstond rond 1900 een tweede trend die tot halverwege de jaren 1930 zou duren en zich ontwikkelde tot een rage. In heel Europa, en zeker in Nederland, sloegen doodgewone jongens en mannen eveneens aan het wereldreizen. Ze hadden geen werkgever of rijke vader die hun reis betaalde en ze reisden dan ook niet met treinen of stoomschepen, maar meestal te voet en een enkele keer met de fiets. Dat waren de globetrotters ook zo gewend. Lopen was voor arbeiders de gewoonste zaak van de wereld. Je ging lopend naar je werk en lopend op familiebezoek. Er was eenvoudigweg meestal geen geld voor een vervoermiddel. Een Rotterdamse vrouw herinnerde zich hoe haar moeder rond 1915 'voor drie kwartjes per dag' huizen schoonmaakte: 'Zij liep van het Oosten tot diep in 't Westen des 's morgens en 's avonds, want een tram kon er van de drie kwartjes niet af.' Ook arbeiderskinderen wisten niet beter. Die werden er tussen de middag op uitgestuurd om de lunch naar hun vader te brengen. 'Het was lopen (een tram konden we niet betalen) soms meer dan een uur en doodmoe zat ik dan om twee uur (...) weer op school, met vaak natte kleren en natte voeten.'⁵

In de periode 1905-1935 was lopen voor de meeste mensen vanzelfsprekend. Pas in 1896 verscheen in Nederland de eerste auto en in 1907 telde Nederland nog geen 1500 autobezitters. In 1913 waren het er nog maar vierduizend. Daarna liep het aantal op tot 31.000 in 1924, wat nog steeds laag is vergeleken met de bijna 9,1 miljoen personenauto's die ons land op dit moment telt (stand op 1 januari 2024).⁶ En wie een auto heeft, wil hem ook gebruiken. Zowel in afstand als in aantal verplaatsingen is de auto het dominante vervoermiddel geworden. 70 procent van het totaal aantal reizigerskilometers werd afgelegd met de auto, 10 procent met de fiets en 5 procent lopend. Van alle verplaatsingen in 2021 gebeurde 43 procent met de auto, 25 procent op de fiets en 24 procent te voet.⁷

Een globetrottermanie

Hoe word ik wereldreiziger van Marcel Gansevoort (voor het eerst verschenen in 2006) is een heerlijk boek voor iedereen die droomt van een wereldreis.⁸ Zo'n beetje alle aspecten van het globetrotten komen aan bod. Dat geldt ook voor het 'ideale vervoermiddel'. Alle voor- en nadelen van het vliegtuig, de trein, de auto, minibusjes, taxi's en de fiets worden behandeld. Vreemd genoeg rept Gansevoort

2. Voorlopers en wegbereiders

Op 24 juli 1893 gaat de ‘beroepshardlooper’ A. Snoek als een speer uit de startblokken. Hij loopt vanuit Amsterdam samen met twee andere atleten zo hard mogelijk naar Leiden. Het tweetal blijkt al snel geen partij voor Snoek. De afstand Amsterdam-Leiden is normaal gesproken minstens negen uur lopen en Snoek maakt de tocht naar Leiden in viereneenhalf uur. Een van zijn mededingers komt daar, volledig afgemat, pas een paar uur later aan. De tweede laat het helemaal afweten. Snoek loopt om vier uur ’s middags weer naar de hoofdstad terug. De overgebleven concurrent arriveert dit keer vóór hem. Per trein!

A. Snoek is waarschijnlijk de in 1870 in Amsterdam geboren joodse diamantslijper Abraham Snoek die zijn vak afwisselt met snelwandelen en hardlopen. Snoek is in Amsterdam razend populair. ‘Elke schooljongen kent hem en bewondert hem om z’n kracht en z’n vlugheid’, schreef een bewonderaar aan het *Utrechts Nieuwsblad*. Wanneer hij door de stad loopt heeft hij binnen de kortste keren een stoet ‘trippelende straatjongens’ achter zich aan. Omdat die jongens hem nogal eens in de weg lopen heeft hij een zweepje bij zich waarmee hij ze van zich af kan slaan. In zijn andere hand draagt hij ‘een bakje voor de centen’. Daar belandt heel wat in, want Snoek weet de mensen met zijn gedraaf uitstekend te vermaken.¹

Een hardloper om rekening mee te houden

Snoek wordt een bekendheid wanneer in mei 1893 de Braziliaanse hardloper William Steward in Amsterdam arriveert. Steward is een ‘fameuze looper’ die al jarenlang in Europa menig record vestigt. Hij is auteur van het ‘standaardwerk’ *Theorie du sport pédestre* en geeft aan hele regimenten onderwijs in het lopen. Steward laat op het terrein achter het Rijksmuseum een ovale baan aanleggen met een lengte van 280 meter waarop hij op 27 en 28 mei verschillende wedlopen organiseert. Hij daagt iedereen uit om zich met hem te meten. Dat mag te voet, te paard of per velocipède. De toegangsprijs varieert van 25 cent (derde rang) tot een gulden (tribune).

Wat de Amsterdammers de eerste dag te zien krijgen is niet erg spectaculair.

Steward neemt het op tegen een drietal 'min of meer aftandsche paarden' die in een sukkeldrafje de baan rondgaan. Het is de bedoeling dat ze tien kilometer lopen. Terwijl een muziekkapel vrolijke wijsjes speelt, draait de Braziliaan zijn rondjes terwijl hij al lopend een sigaar rookt. Twee paarden moeten de strijd al snel amechtig opgeven, maar het derde houdt het vol en haalt Steward zowaar in. Paard en ruiter bereiken een voorsprong van zes ronden en de hardloper geeft het op. Later loopt hij met zware bepakking (ransel, patroontas, sabel en geweer) tien ronden in een kwartier tijd. Een bijzondere prestatie waarna een charmante assistente, Miss Lully, met een blaadje rondgaat om gulle gaven op te halen.

Portret van 'den authentieken sportman' Abraham Snoek 'die tot nader bewijs van zijn echtheid zes medailles kan toonen, Hollandsche, Duitsche en Fransche'.

Snoek besluit deel te nemen aan de tweede hardloperij. Ditmaal gaat de strijd tussen Snoek, Steward en een ruiter te paard. Het is de bedoeling dat ze 54 maal de baan rondlopen. De mannen zien er opvallend uit. Steward draagt een groene broek en een rode buis, terwijl Snoek in een wijnkleurig pakje wandelt met een gordel met schelletjes, omdat hij 'het liefst op de maat van muziek loopt'. In het begin gaat de strijd gelijk op. Na ongeveer een half uur hebben ze alle drie dertig ronden afgelegd. Bij de vijfenvertigste ronde geeft de ruiter te paard het op en gaat de strijd alleen nog tussen Snoek en de Braziliaan. Steward weet na een uur lopen met een voorsprong van driekwart baanlengte te winnen. Snoek verliest, maar heeft '... tevens getoond een hardlooper te zijn, waarmee rekening dient te worden gehouden (...). Na afloop werd hij door het publiek, dat thans van alle kanten op hem toeliep, zeer toegejuicht en in klinkende munt voor zijn gedraaf beloond.²

Snoek put moed uit de maar ternauwernood verloren wedstrijd en begint nu serieus aan een hardloop- en snelwandelcarrière die bijna tien jaar zal duren. Hij zet heel wat bijzondere prestaties neer en wordt wijd en zijd bekend. Zelfs zo bekend dat anderen een graantje willen meepikken en zich voor hem uitgeven. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* is bereid de fraude te bestrijden en plaatst een getekend portret van 'den authentieken sportman'.

Snoek gaat in de loop der jaren heel wat uitdagingen aan. Zo rent hij van Amsterdam naar Rotterdam, van Amsterdam naar Utrecht en van Amsterdam naar Leiden. De Amsterdammer is daarbij 'gekleed in witte broek, witte pantoffels, witte tricot met groen afgezet en sportpetje'. Zijn prestaties mogen er zijn. Zo doet een wandelaar over de tocht van Amsterdam naar Rotterdam normaal gesproken achttien uur. Snoek weet de afstand in tieneneenhalf uur af te leggen. Later zal Snoek het ook nog een aantal maal opnemen tegen een paard. Zo wint hij in juni 1894 op een sportterrein in Arnhem van een renpaard over een afstand van vijftien kilometer.

Gruwelijke hardloopkoorts

Snoeks prestaties kunnen op veel belangstelling rekenen. Op zijn vertrek en aankomst komen altijd massa's mensen af. Zo vertrekt hij in juli 1893 om klokslag tien uur vanuit een 'woeligen jodenhoek' naar Utrecht. Hij staat 'met zijn mooie pakkie' voor het Maastrichts Bierhuis en wanneer hij wegschiet gaat er een 'zoo ontzettend gejuich op, dat menschen, die op eenigen afstand wonen en de oorzaak van het lawaai niet kenden, zich angstig afvroegen, of de "sosejaolen" al zoo vroeg den boel in den Hoek aan het opscheppen waren'.³

Ook zijn tocht van Amsterdam naar Leiden en terug, gaat niet bepaald ongemerkt voorbij. 's Avonds arriveert hij weer in de hoofdstad en iedereen wil erbij zijn. Van het Haarlemmerplein tot aan de Sloterdijk, een weg van 'een half uur gaans', ziet het zwart van de mensen. Wanneer Snoek bij Sloterdijk arriveert schrikt hij van de mensenmassa en kiest wijselijk een andere route dan afgesproken. Vanaf dat moment maakt zich 'een gruwelijke hardloopkoorts van de massa meester. Met den stormpas zag men de ontzettende menigte over den weg hollen, om Snoek aan de Haarlemmerpoort vóór te zijn'.⁴ Ongelukken kunnen niet uitblijven. Er ontstaat een groot gedrang en de menigte loopt twee kinderen onder de voet. Een van de twee wordt overreden door een rijtuig en moet in zorgwekkende toestand naar het gasthuis worden gebracht. Ook raken vier mensen te water,

waarvan er een bewusteloos op het droge wordt gesleept. Later op de avond wordt Snoek met veel bijval en gejuich in het centrum van Amsterdam als overwinnaar ontvangen en krijgt hij in een café een lauwerkrans om zijn nek. Vandaar wordt hij met een rijtuig naar zijn woning in de Jodenbuurt gebracht.

Laat je kindren hardlopen leeren

Hardlopen is in de negentiende eeuw een beroep waarmee geld valt te verdienen. Dat kan meestal op twee manieren. Zo gaan de lopers bij de start van hun tocht met de pet rond en nog een keer wanneer ze hun route met succes hebben afgelegd. Een tweede manier is het afsluiten van weddenschappen. De hardlopers dagen andere lopers uit om het tegen hen op te nemen. Het gaat dan om grote bedragen van honderd, tweehonderd en soms wel vijfhonderd gulden. Zo gaat Snoek bij de tocht van Amsterdam naar Leiden de strijd aan met een zekere Hoppe. De inzet is vijfhonderd gulden. Dat zou vandaag de dag neerkomen op zo'n 7.500 euro. Het zijn bedragen die indruk maken. 'Binnen 2 x 24 uur vijfhonderd gulden verdiend', schrijft een commentator met ontzag naar aanleiding van een van Snoeks tochten. Hij besluit zijn stuk met een gedicht:

'Wil j' in de wereld goed profiteeren
Laat dan je kindren hardlopen leeren.
Want wie bekend is met dat talent
Verdiend *honderd gulden* als een ander een *cent*.⁵

Overigens is er ook vaak sprake van doorgestoken kaart en is in het geheim afgesproken wie er zal winnen. Zo gaat in 1886 in Arnhem een hardloper een weddenschap aan met een soldaat. De wedstrijd begint en alles verloopt volgens plan totdat een voorbijkomende patrouille de militair arresteert. De man blijkt namelijk helemaal geen soldaat, maar een handlanger die een soldatenpak heeft aangetrokken.

Snoek houdt het hardlopen jarenlang vol, maar dat zelfs hij niet van staal is blijkt in oktober 1897. Hij probeert dan het record hardlopen te verbeteren van Amsterdam naar Haarlem en terug. Hij neemt het op tegen een andere loper, een zekere C. van der Spek. In het begin gaat alles nog van een leien dakje. Snoek heeft wind mee en bereikt Haarlem in een mooie tijd. Op de terugweg slaat echter het noodlot toe. In de buurt van Sloterdijk valt hij uitgeput neer en raakt bewusteloos. Hij wordt 'voor dood opgenomen in een rijtuig' en in de

bewoonde wereld afgeleverd. Daarna wordt hij op een brancard op wielen naar Amsterdam gebracht.⁶

Het incident betekent niet het einde van Snoeks hardloopcarrière. Hij haalt in april 1900 nog eenmaal een 'kranig stukje' uit. Hij heeft gewed dat hij de stoomboot van de firma Carsjens, de hele weg van Leiden naar Amsterdam, kan bijhouden. Het wordt een daverend succes: 'den ganschen weg ging het "zij aan zij"' en wanneer Snoek samen met de boot in Amsterdam aankomt meldt hij dat hij er 'nauwelijks een zweetje bij gehaald' heeft.⁷ Daarna wordt het stil rond de Amsterdamse loper.

Lopen zonder vergunning

Snoek is niet de eerste en niet de enige Hollander die van hardlopen zijn beroep heeft gemaakt. Vooral aan het eind van de negentiende eeuw duiken her en der in het land hardlopers op die tegen betaling hun kunsten vertonen. De autoriteiten zijn niet erg gelukkig met al die hardloperij. Het wordt gezien als een vorm van bedelarij en er komt meestal zoveel volk op af dat wegen verstoep raken en er opstootjes ontstaan. De hardlopers moeten dan ook vaak een vergunning aanvragen. Wanneer ze het zonder toestemming toch op een lopen zetten, worden ze door de politie achternagezeten en bekeurd. Tenminste, als de politiemannen fit genoeg zijn om de hardlopers in te halen. Ook Snoek neemt het niet altijd even nauw met de regels en wordt een aantal maal veroordeeld omdat hij zonder vergunning het beroep van hardloper heeft uitgeoefend.

Zo nu en dan komt het tot relletjes. Dat ondervindt bijvoorbeeld de Oostenrijkse hardloper Adolph Dibbels die in 1881 heel Nederland doorkruist. De Oostenrijker doet zijn bijnaam 'de paardmensch' eer aan en levert menig mooie prestatie. In de buurt van Amsterdam gaat het op een zondag in oktober 1881 echter lelijk mis. Dibbels loopt zo snel mogelijk van Amsterdam naar Haarlem en terug en er zijn duizenden nieuwsgierigen op afgekomen. De krant *De Grondwet* is erbij en noteert dat op een bepaald moment de 'volksmenigte (...) onrustiger en baldadiger' wordt. Dat blijkt wanneer Dibbels Sloterdijk nadert en mensen opzettelijk in de weg gaan staan en proberen hem met stokken te laten struikelen. Dat lukt en de Oostenrijker komt lelijk ten val. Kort daarna wordt de loper opgewacht door een dronken menigte en wordt hij beroofd van een gouden ketting. Kwaadwilligen willen zelfs de ringen van zijn vingers stelen. Met grote moeite weet hij zich in veiligheid te brengen in een herberg,

ook geen flinke smak geld nodig. De keuze is dan snel gemaakt. Wat is er mooier dan eropuit trekken, geld te verdienen met kaartverkoop en iets van de wereld te zien? Ze hebben niets te verliezen.

Om deze bijzondere tijd te laten herleven zijn in dit boek circa vijftig portretten van Hollandse globetrotters geschetst. Hoog tijd om bij ze achterop de fiets te springen of een eindje met ze mee te lopen.

3. De idealisten, ‘den waren geest van broederschap’

Op 20 augustus 1925 zitten tientallen Weners in hun koffiehuis in alle rust te genieten van hun ‘Kaffee mit Kuchen’. Ze verslikken zich bijna in hun Sachertorte wanneer er ineens een wonderlijk geklede man bij hun tafeltje staat. Hij heeft een extreem wijde broek en een kleurrijk hemd aan en draagt om zijn middel een brede band met enorme knopen. Op zijn hoofd balanceert een hoge muts. De klompen ontbreken maar verder is het in alle opzichten een rasechte Volendammer. De kleine, tengere man met een briljetje legt op elke tafel een kaart met zijn portret. De kaart is te koop en na een paar minuten komt hij langs om een paar ‘Groschen’ op te halen.¹

De venter van de portretkaarten is Dirk van Dam die op 3 januari 1925 met een compagnon is begonnen aan een wereldreis per fiets. De jonge Dirk is socialist en deelt de idealen van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP). Hij wil de positie van arbeiders verbeteren, staat positief tegenover geheelonthouding (de bestrijding van drankmisbruik is een van de strijdpunten van de SDAP) en koestert sympathie voor de wereldtaal Esperanto. Onderweg draagt hij zijn idealen uit.

De tocht van Dirk laat zien dat een deel van de globetrotters uit idealistische motieven op reis gaat. Het zijn wereldverbeteraars. Sommigen geloven in een wereld waarin arbeiders elkaar steunen in hun strijd om een beter bestaan. Ze hopen dat mensen door het gebruik van een gemeenschappelijke taal, het Esperanto, meer begrip voor elkaar krijgen. Ze staan voor een wereld waarin mensen elkaar opzoeken, zich serieus in elkaars wereldbeeld verdiepen en kijken naar wat ze gemeen hebben. Anderen richten zich op het bestrijden van slechte gewoonten, zoals drankmisbruik en vleesconsumptie. En er zijn jonge reizigers met een ander, minder idealistisch, vooruitgangsgeloof. Ze zijn gegrepen door een nieuwe technologie, de radio, en willen in heel Europa de mogelijkheden ervan laten zien.

Jan de Groot, 'een rondje melk kan je krijgen!'

De Amsterdammer Jan de Groot is 35 jaar oud wanneer hij op 21 augustus 1912 aan zijn tweede wereldreis begint. Jan beweert van 1901 tot 1908 al eens een reis om de wereld gemaakt te hebben. Hij ging toen een weddenschap aan met een Schotse lord. Hij kon duizend pond verdienen wanneer hij in zeven jaar tijd rond de wereld wandelde. Jan begon in Londen en maakte de oversteek naar New York. Van daaruit ging het naar San Francisco en verder over de Stille Oceaan naar Japan, China, Turkestan, Perzië, langs de Rode Zee omhoog door Arabië. Toen naar Palestina, Afrika en verder door Europa naar Nederland. Onderweg werkte Jan als visser, mijnwerker, matroos, explicateur bij bioscopen, was hij het hulpje van een berentemmer en speelde hij bij het circus Hagenbeck een partijtje schaak in een kooi met zestien leeuwen. Verder was hij gids in Parijs, vocht mee in de Transvaal-oorlog, bereisde Egypte per karavaan en zwierf door Abessinië. Al doende leerde hij Frans, Duits, Engels, Maleis en Zweeds spreken. In 1908 ging hij in Engeland 'zijn centen ophalen' en keerde terug naar zijn moeder in Amsterdam. Een bedrag van duizend pond is in 1908 een enorm bedrag. Vandaag de dag zou het neerkomen op ruim 120.000 pond. Toch besluit Jan niet te gaan rentenieren en dat zou wel eens kunnen komen doordat hij de weddenschap uit zijn dikke duim heeft gezogen.

Eenmaal weer in Amsterdam sluit hij zich aan bij de Orde van de Goede Tempeliers, een organisatie die zich bezighoudt met drankbestrijding. Daar merken ze dat Jan goed belezen is en een ervaren reiziger. Het bestuur vraagt hem of hij opnieuw een reis om de wereld wil maken. Ditmaal als propaganda voor de geheelonthouding. Daar heeft Jan wel oren naar. Hij besluit zijn reis in een Markervisserskostuum te maken met daarover een sjerp in nationale kleuren. Op de vraag waarom hij in hemelsnaam in zo'n opmerkelijk pak reist, antwoordt hij: '... om de excentriciteit "tout court". Men wil iets trekkens, iets bijzonders.'²

Hij begint zijn 'tweede' wereldreis in Marken en trekt vandaaruit Nederland door. Vervolgens is het plan een groot deel van Europa te bekijken, om daarna een bezoek te brengen aan Afrika, Australië en Noord- en Zuid-Amerika. Hij verwacht dat zijn reis tien jaar zal duren. Tijdens zijn tocht moet hij zich aan een (door hemzelf opgesteld) reglement houden. Zo moet hij de gehele reis te voet afleggen en mag hij alleen met de verkoop van ansichtkaarten in zijn onderhoud voorzien. Hij maakt zijn tocht op 'natuurleeren wandelschoenen', maar in Amerika is hij verplicht klompen te dragen. Een andere belangrijke regel is

dat hij geen alcohol mag drinken, schenken of aanbieden.

Onderweg houdt hij zich strikt aan het alcoholverbod. Dat valt niet altijd mee, zeker niet in België waar ze wel een borreltje en biertje lusten. In Wesemaal wil de burgervader hem direct een borrel inschenken en in Werchter blijkt de burgemeester een brouwer te zijn. In beide gevallen kiest Jan voor een glaasje water. Begin september 1913 bivakkeert hij een poosje in Deventer en ook daar maakt hij propaganda voor de geheelonthouding. Een journalist van het *Deventer Dagblad* interviewt hem en noteert: 'Ze vinden je wel eens een lamme kerel, as je niet drinkt. Hier in 't logement wouen ze dat ik een rondje gaf. Ik zeg "dankje wel" maar ze dachten dat het schrielheid van me was en toen zeg ik "een rondje melk kan je van me krijgen!" Daar hou je je verstand bij, nou u! En toen hebben ze dan een rondje melk genomen.'³

Met zijn andere regels neemt Jan het in de praktijk niet zo nauw. In september en oktober 1913 probeert hij zonder veel succes zijn kaarten in Friesland te slijten. Daar wordt hij 's ochtends niet lopend, maar fietsend gesignaleerd, terwijl op zijn kaarten toch duidelijk 'Te voet om de aarde' staat. Een kritische journalist ziet hem op zijn fiets in Harlingen arriveren '... in een gewoon colbert-pakje, een poos later werd het Marker paradecostuum aangetrokken en hierin wordt dan rondgestapt. We vragen ons in gemoede af: "Wat beteekent die flauwe vertooning".⁴ Wanneer hij wordt geconfronteerd met zijn fietstocht heeft Jan zijn woordje klaar. Zijn reglement laat het toe. Omdat hij de hele dag loopt, hoeft hij dat 's ochtends en 's nachts niet te doen. Die momenten staan los van het wereldwandelen: 'Dan fiets ik voor mijn genoegen...'⁵

Geheelonthouders

Drankmisbruik was eind negentiende en begin twintigste eeuw in Nederland een groot probleem. Het speelde vooral in de grote steden. Sterke drank was spotgoedkoop en overal verkrijgbaar. Omstreeks 1890, toen Rotterdam ongeveer tweehonderdduizend inwoners telde, werd in de stad op ruim negenhonderd plaatsen sterke drank verkocht. Het alcoholgebruik bereikte een gemiddelde van vijftieneneenhalve liter per hoofd en per jaar, tegenover een landelijk gemiddelde van nog geen negen liter.⁶

Er ontstaan in deze periode verschillende organisaties die geheelonthouding propageren. In de Verenigde Staten wordt de Internationale Orde van Goede

Tempeliers (International Order of Good Templars, de IOGT) opgericht. Er komt ook een afdeling in Nederland. De IOGT ziet dat een groot deel van de mensheid 'vergiftigde stoffen en dranken, zoogenaamde narcotica' gebruikt. De Orde beschouwt het als 'langzaam werkende vergiften' die een voorbijgaand gevoel van welbehagen verschaffen en de geest verdoven. Er is alle reden om de strijd met dit gif aan te gaan, want '... het maatschappelijk verkeer ontardt, het aantal misdaden verdubbelt, de zeden verslechteren en onze kinderen verzwakken door den verderfelijke invloed van die drinkgewoonten'.⁷

Begin twintigste eeuw krijgt de IOGT in Nederland gezelschap van andere drankbestrijdingsverenigingen. In 1909 wordt de Spoorweg Onthouders-vereeniging opgericht en in 1912 de Roomsche Spoorweg Onthouders-vereeniging. Beide organisaties geven een maandblad uit, verspreiden brochures en vlugschriften en beleggen propagandabijeenkomsten. De directie van de spoorwegen subsidieert de acties en zorgt ervoor dat nieuwe personeelsleden een boekje krijgen waarin wordt gewezen op de gevaren van alcohol. Ook krijgt de Spoorweg Onthouders-vereniging de beschikking over een salonrijtuig dat als 'reizend drankweer-museum' dienstdoet en het personeel voorlicht.

Bouwen aan 'het trotsche paleis der geheelonthouding'

Gevraagd naar het doel van zijn reis antwoordt Jan dat hij zowel zijn horizon wil verbreden en zijn mensenkennis wil vergroten als de geheelonthouding propagieren. Gezien zijn lidmaatschap van de loge Broedertrouw van de IOGT is zijn tweede motief belangrijker.⁸ Op zijn briefkaarten laat hij zien dat hij lid is van de IOGT. De Amsterdammer heeft gezien wat voor kwaad alcohol kan aanrichten. 'En als de menschen alle ellende, door den alcohol teweeggebracht, kenden, zooals ik die heb waargenomen, mijnheer, waarlijk, dan zou die propaganda niet noodig zijn, dan was iedereen geheel-onthouder. Medewerken aan den opbouw van dat trotsche paleis der G. O. dat eenmaal zal verrijzen, dat is mijn ideaal.' Als tegenprestatie voor zijn inspanningen wordt zijn moeder tijdens zijn afwezigheid door de IOGT onderhouden.

Een derde motief is het vinden van een vrouw. Dat heeft voordelen want dan hoeft hij niet zelf zijn kleding schoon en heel te houden, maar 'bovenal, mijnheer, zou ik zoo gaarne een vrouwelijk wezen bij me hebben, om de opgedane indrukken samen te verwerken. Een vrouw voelt in dat opzicht zooveel fijner dan de man en het reisgenot zou er zoo door verhoogd worden.' De Groot

hoopt gelukkig getrouwd in Nederland terug te keren.

Geen spraakwater nodig

Er loopt een rode draad door alle berichten over De Groot. Jan is zowel een 'vroolijke, levenslustige jongeman', als een rasechte ouwehoer. De Amsterdammer blijkt een 'onvermoeid en zeer gezellig prater' met een 'ontoombaren vloed van verhalen'. Dat hij geheelonthouder is maakt niet uit want hij heeft 'bepaald geen spraakwater nodig'.⁹

Alle krantenredacties zijn onder de indruk van de woordenvloed uit Marken. Jan '... kenmerkte zich als een guitig en prettig, maar tevens onvermoeid verteller, toen hij ons veel uit zijn leven, mededeelde'. Hij ratelt maar door: '... Jan de

Groots mond is, naar hij zelf erkent, met een strootje open te maken, maar met geen koevoet dicht te krijgen, en van den hak op den tak springend vertelt hij maar in één stuk door van China, waar 't zoo vuil is, van Duitschland, dat een nagel aan de doodkist van den Engelschen handel is, van Frankrijk, waar de menschen gierig spaarzaam zijn, maar vol van geest en gratie, van Amerika, waar men nooit iemand op klompen zal zien lopen, van Spanje, dat men alleen genieten kan, als men Spanjaard is, enz., enz.. Hij heeft in een uurtje tijd heel wat afgerateld.²⁵ Ook de journalist van het *Deventer Dagblad* die hem in 1913 interviewt weet niet wat hem overkomt: '... wat had ik aan den gang geholpen? Ik kon hem niet "stop!" krijgen! Ik maakte listig gebruik van een kleine pauze die hij hield, om zijn telkens uitgegane sigaar op te steken en zei "nou De Groot, nou zou ik graag een ansichtkaart van je willen hebben met je handteekening." En toen moest-ie even zijn mond houden, want er moest gewerkt worden. En zoo kwam er een eind aan het interview'.³

Eind 1913 wandelt Jan de Groot via Duitsland naar Scandinavië. Dat hij begin 1914 Scandinavië heeft bereikt, blijkt uit artikelen in Deense, Zweedse en Noorse

De spraakwater Jan de Groot in Markerkostuum met sjerp.

kranten. In een mengelmoes van Nederlands, Engels, Frans en een beetje Deens, Zweeds en Noors legt hij uit dat hij de wereld rondreist zonder geld. Het is een 'Resje Jordan rundt til Fods uden Penge'. Een Deense krant schrijft dat hij een 'ivrig Goodtemplarmand' is, die de wereld wil laten zien wat een geheelonthouder aan ontberingen kan doorstaan.¹⁰ Wanneer Jan in Zweden arriveert vertelt hij dat hij van plan is om in het Noorse Kristiana (Oslo) een congres over geheelonthouding te organiseren. Hij bezoekt de plaatselijke IOGT-loge in Malmö en vermaakt de Zweden met zijn sterke verhalen.¹¹ Ook in Noorwegen zijn ze onder de indruk van de 'schilderachtige' spraakwaterfall in klederdracht. Hij vertelt op een krantenredactie omstandig dat hij Noorwegen een prachtig land vindt, maar wordt direct afgeleid door een langslappende jongedame. 'Wie haar als collega heeft moet een blij man zijn!' merkt hij olijk op en schakelt direct over op een ander onderwerp: de schoonheid van de Noorse vrouw. Dan is het weer tijd om zijn wereldtournee te vervolgen en stommelt hij de trap af.¹²

Ondertussen is de Eerste Wereldoorlog uitgebroken en valt er in Europa niet veel meer te wereldwandelen. Wellicht keerde Jan, getrouwd en wel, naar Amsterdam terug of heeft hij volgens plan Scandinavië doorkruist en is hij uiteindelijk naar een ander werelddeel vertrokken. Er wordt na juli 1914 in ieder geval niets meer van de IOGT-man en zijn fantastische verhalen vernomen.

Wandel een eindje mee met Jan de Groot

Jan de Groot liep door Friesland. Er is een prachtige route van Harlingen naar Franeker (20,4 kilometer): 'Via het oude centrum en de haven van Harlingen bereik je de Zeedijk met een prachtig zicht op de Waddenzee. Bij helder weer is Terschelling te zien. Bij Roptazijl verlaat je de dijk om door het terpdorp Wijncaldum en langs de Sexbierumervaart naar het Franeker Bolwerk en Planetarium te wandelen.' De volledige beschrijving en een kaartje is te vinden op www.wandelnet.nl.

Familie Hofman: theosofisch wereldwandelen

Cornelis Nicolaas Hofman (1891-1979) en Neeltje Blokker (1892-1985) trouwen in 1913 in Zaandam. Cornelis is werkman in een meelfabriek. Al snel komen er kinderen, eerst Agatha (1914) en een jaar later Dirk (1915). Hofman wordt

tijdens de Eerste Wereldoorlog opgeroepen voor militaire dienst waardoor zijn zaken 'in het gedrang' komen, zoals hij later vertelt. Er breekt een moeilijke periode aan en in 1922 besluit hij met zijn vrouw en twee kinderen op wereldreis te gaan. De gevolgen van de oorlog zijn een belangrijke aanleiding, maar een tweede drijfveer is minstens zo belangrijk. Vader Hofman is aanhanger van de theosofie. Hij is lid van de Theosophical Society in Adyar, bij Madras, en voelt zich aangetrokken door 'de theoriën der zedelijke volmaaktheid, het redelijk vermogen der schepselen'. Cornelis brengt daarmee 'een volstrekt niet alledaagsch levensprogram' ten uitvoer, zoals een journalist noteert.¹³

De theosofie: opvoeding door aanschouwing

Het is nog niet zo makkelijk te omschrijven wat de theosofie beoogt. Het komt er ongeveer op neer dat mensen uit totaal verschillende religies in groepsverband, maar ook individueel, moeten zoeken naar waarheid. De theosofie biedt mogelijkheden tot 'innerlijke vervolmaking' en om die reden moet de mens streven naar het verzamelen van kennis. Daarnaast is het ook een manier van leven, voelen en streven. Het wil een proces van individuele bewustwording op gang brengen en de 'Goddelijke Wijsheid' in de mens levend houden.

In 1897 wordt in Nederland de Theosophische Vereeniging opgericht. De theosofie is in deze periode in Nederland een splinterbeweging, maar kent een paar actieve aanhangers, waaronder Jan Wilhelm Boissevain (1874-1959) die veel publiceert over Indiase religieuze cultuur en theosofie. Ook Mary van Eeghen-Boissevain is belangrijk. Zij trouwt de bankier Cornelis van Eeghen en wordt lid van de Vereeniging. Haar landhuis De Duinen bij Naarden bestemt zij voor 'groot spiritueel werk' en het wordt een 'theosofische hotspot'.¹⁴ In 1925 schenkt Mary het domein aan Annie Besant, de tweede internationale presidente van de Theosofische Vereniging. De plek wordt als Internationaal Theosofisch Centrum een van de drie grote internationale centra van de Theosophical Society. Het centrum, nu een spiritueel stilte- en studiecentrum, bestaat nog steeds. Alle activiteiten, waaronder lezingen over 'Latente Vermogens in de Mens', zijn gericht op 'de hogere aspecten van het leven, de Bron van Wijsheid en Liefde.'

Cornelis Hofman wil, in de geest van de theosofie, onderzoeken en ontdekken, maar niet in de vorm van boekenwijsheid. Hij wil er op uit, voor zichzelf, maar vooral voor zijn kinderen. In 1924 vertelt hij dat hij ze met verschillende beschavingen wil laten kennismaken: 'En met het oog op mijn beide kinderen

Fiets een eindje mee met Dirk van Dam

Het is goed mogelijk om, net als Dirk, van Utrecht naar Rome te fietsen. Een groot deel van de route bestaat uit vrijliggende fietspaden en is goed bewegwijzerd. De totale route is zo'n 2.000 kilometer lang. Wie dat te veel vindt, kan natuurlijk ook een stuk pakken, bijvoorbeeld van Florence naar Rome. Je fietst dan door de prachtige landschappen van Toscane en Umbrië. Meer informatie op www.cyclingeurope.nl en de gids *Onbegrensd fietsen van Amsterdam naar Rome* (Benjaminse uitgeverij).

driewerf hoera fietsen de mannen in de richting van Nijmegen. De (eerste) fietstocht van Dirk is begonnen, maar anders dan gedacht zal hij niet in 1929, maar al in 1927 terugkeren en zonder zijn geliefde fiets.

Dirk is socialist en zijn reis is bedoeld om de verschillende landen en volken op de wereld beter te leren kennen en van ze te leren. De positie van de arbeidende klasse heeft zijn bijzondere belangstelling. In Hongarije vertelt hij aan een journalist dat hij niet geïnteresseerd is in rassen of naties, maar in mensen, doodgewone mensen.⁴⁰ Na zijn reis wil hij over zijn nieuw verworven kennis een boek publiceren. Als geheugensteuntje maakt hij onderweg foto's van de

Tweetalig souvenir, in het Roemeens en Duits, met Dirk en fiets. (Collectie Gelderland, NOC*NSF)

Het controleboek van Dirk vol met stempels en handtekeningen. (Collectie Gelderland, NOC*NSF)

mensen die hij ontmoet en plakt die, samen met briefkaarten, postzegels en andere herinneringen in een reisboek. Ook laat hij er zoveel mogelijk mensen een kort bericht in schrijven. Het zijn meestal gelukwensen aan het adres van Dirk. Zo hoopt een partijgenoot dat hij tijdens zijn reis goede herinneringen overhoudt aan de ontmoetingen met zijn socialistische broeders en dat de reis hem '... in zijn leven een groote voldoening, veel menschenkennis en verdieping van het socialistisch inzicht [zal] brengen.'⁴¹

Dirk ontmoet onderweg talloze mensen die hem helpen en het goed met hem voor hebben. Van Dam is gecharmeerd van Turkije, omdat de mohammedanen daar vrijgevig zijn en hem gratis eten en onderdak geven. Constantinopel (Istanbul) vindt hij samen met Rome een van de meest interessante steden. Toch zijn er ook tegenslagen. In Parijs wordt hij beroofd van tweederde van zijn geld. In Italië krijgt hij het aan de stok met fascisten die hem proberen te verdrinken en in Constantinopel wordt zijn fiets gestolen. Ook in Syrië zit het niet mee. Nadat hij de grens is overgestoken wordt hij door de politie in zijn nekvel gegrepen omdat ze denken dat hij een Duitse spion is. Hij belandt vier dagen in de gevangenis. In de woestijn bij Hams in Syrië is hij op een dag aan het lunchen. Twee stevige bedoeïenen komen naar hem toe, merken op dat het een prachtige dag is en slaan de argeloze wereldfietser vervolgens met een stok

Dirk van Dam met collega-reiziger A. Kerim, Bagdad, 10 juni 1926. (Collectie Gelderland, NOC*NSF)

bewusteloos. Wanneer hij bijkomt ontdekt hij dat zijn tweede fiets, bagage en geld zijn verdwenen. Het enige wat hem nog rest zijn wat persoonlijke papieren, foto's en snuisterijen. Noodgedwongen reist hij te voet verder. Zijn voeten raken opgezwollen door het lopen over het hete zand. Ongeveer drie weken later wordt hij, op weg naar de volgende stad, op een verlaten plek, opnieuw aangevallen. Gelukkig schrikken de overvallers van een auto die toevallig komt langsrijden zodat hij zijn laatste bezittingen weet te behouden.

Dirk komt tijdens zijn lange reis dus regelmatig in moeilijkheden, maar wordt even zo vaak geholpen. Dat heeft ongetwijfeld te maken met zijn vriendelijke natuur. De mensen mogen hem graag. Hij wordt getypeerd als sympathiek, goedlachs, sociaal en bescheiden. Dirk maakt

makkelijk contact en dat komt goed van pas wanneer hij in Karachi, Pakistan, de Hollandse gezagvoerder van de *SS Hoogkerk* (van de Holland-Britsch-Indië Lijn) tegen het lijf loopt. De twee raken aan de praat en Van Dam vertelt dat hij naar Bombay in India wil wandelen, een tocht van meer dan duizend kilometer. Dat lijkt de kapitein geen goed idee en het resultaat is dat de globetrotter naar Bombay mee mag varen. Hij komt er op 23 juli 1926 aan en verblijft er enige dagen. Vervolgens reist hij door in de richting van Poona. Onderweg wordt hij ernstig ziek. Het gaat niet goed met hem en op 7 augustus 1926 wordt hij met een zware longontsteking opgenomen in het Jacob Sassoon-ziekenhuis in Poona. Hij krabbelt maar langzaam op en het duurt tot 5 januari 1927 voor hij uit het ziekenhuis wordt ontslagen.

Bordenwasser op de 'drijvende universiteit'

Dirks conditie is niet meer wat die geweest is en zijn favoriete vervoermiddel is hij kwijt. Hij besluit naar Nederland terug te keren. Het treft enorm dat in

Bombay op 2 januari het Nederlandse schip de *SS Rijndam* is gearriveerd. Dat is uitzonderlijk want het schip van de Holland-Amerika Lijn vaart normaal gesproken van Rotterdam naar New York en vice versa. Dit keer maakte de *Rijndam* echter een wereldreis met ruim vijfhonderd Amerikaanse studenten en docenten. Het schip is gecharterd door de New York University en in september 1926 vanuit New York vertrokken. De reis duurt acht maanden en onderweg worden 47 verschillende havens aangedaan. Het is de bedoeling dat de studenten onderweg op het schip colleges volgen en regelmatig aan land gaan om steden en culturen te bestuderen.

Dirk kan meereizen als bordenwasser. Hoe de socialistische globetrotter deze reis heeft beleefd is niet bekend, maar hij zal ongetwijfeld met gemengde gevoelens om zich heen hebben gekeken. Aan de ene kant zal hij het hebben gewaardeerd dat de studenten avontuurlijk genoeg waren om een wereldreis te ondernemen. Aan de andere kant zal hij de manier waarop het gezelschap reisde verafschuwd hebben. Van Dam stond achter het bestrijden van drankmisbruik en propageerde geheelonthouding. De studenten, die uit een drooggelegd Amerika kwamen, snakten juist naar een borrel. In de periode 1920-1933 kon je in de Verenigde Staten alleen illegaal aan alcohol komen. De reis bood de passagiers

Route Dirk van Dam: heen fietsend en lopend, terug met de *SS Rijndam*.

de mogelijkheid om zich te buiten te gaan aan drank en feesten. De wereldreis van de 'drijvende universiteit' wordt al snel getypeerd als 'Een wereldkruistocht door ... bars.'

Een van de Nederlandse bemanningsleden stuurt brieven naar huis waarin hij het leven aan boord beschrijft. De *Nieuw Rotterdamse Courant* mag ze inzien en publiceert enkele fragmenten. Zo schreef het anonieme crew-lid: 'Ik zal blij zijn als de reis voorbij is, want je scharrelt met die boot als een mier over den aardbol en je schiet geen draad op. (...) Als universiteit lijkt het mij een groote mislukking, want studeeren is wel het minste, waar onze studenten aan denken. (...) Ze drinken als ketters en vooral in Japan hebben zij zeldzaam huis gehouden. Zoodanig zelfs, dat het maar weinig heeft gescheeld, of de geheele "university" was teruggeroepen. De boot is officieel droog, maar in de hutten kan je alles vinden. Als er in Yokohama al eens eentje nuchter aan boord kwam, dan dacht je, dat deze niet goed in orde moest zijn. (...) Ook van de sight-seeing komt af en toe niet veel. Ze duiken gauw hier of daar een bar op en laten zich daar zoo zachtjes aan - naar men dat noemt - "volloopen". De Amerikaansche bladen hebben dan ook al gemeld: "The university-cruisers drink their way round the world".'⁴²

Gedegeneerd bourgeois-tuig

Ook de krant *De Tribune*, het orgaan van de Sociaal-Democratische Partij en vanaf 1919 de Communistische Partij Holland, neemt met afgrijzen kennis van de borrelboot. Een medewerker van de krant constateert dat de studenten beestachtig tekeergaan en dat er, zoals altijd, met twee maten wordt gemeten. Arbeiders die in een 'vraag van dronkenschap' iets verkeerd doen gaan maanden achter slot en grendel, terwijl de streken van deze vandalen alleen maar gemakkelijk worden gevonden. Het artikel eindigt met een oproep: 'Bah, dat gedegeneerde bourgeois-tuig! Het wordt hoog tijd, dat de arbeidersklasse aan hun "beschaving" voor goed een einde maakt.'⁴³

Een tweede verschil tussen de wereldreis van Van Dam en de studenten is van financiële aard. Dirk, een eenvoudig marktkoopman, reisde zonder geld en moest leven van giften, gratis onderdak bij partijgenoten en de opbrengst van zijn snuisterijen en portretkaarten. De studenten daarentegen werden door hun ouders in de watten gelegd. De reis kostte in 1926 per student 2.500 dollar. Dit komt vandaag de dag neer op ongeveer 42.000 dollar. In feite was de 'studiereis' een van de eerste luxe cruises. De *Rijndam* had voor vertrek een metamorfose

ondergaan. Op de zijkant van het schip stond nu met grote letters 'University World Cruise' en in het schip waren collegezalen en een bibliotheek gecreëerd, een wasserij, een sportzaal, een tandheelkundige kliniek en op het dek was een openluchtzwembad gebouwd. Er was een drukkerij aan boord waardoor dagelijks de *Binnacle* kon verschijnen met het laatste nieuws. In de krant werd op 12 januari 1927 een portretje van 'Dirk Van Dem' geplaatst.⁴⁴

De 2.500 dollar is alleen voor de reis. Er wordt in iedere stad waar de *Rijndam* aanmeert ook geld uitgegeven aan excursies, overnachtingen in luxe hotels en eten en drinken. Aan wal verplaatsen de studenten zich met treinen en gehuurde autobussen en wordt er niet op geld gekeken. Wanneer ze tussen 21 en 24 maart 1927 Nederland bezoeken stappen ze in Rotterdam bij toerbeurt in een KLM-vliegtuig voor een rondvlucht boven de stad.

Lidmaatschapskaart van de Weltenbummler-Bund, 1928. (Collectie Gelderland, NOC*NSF)

Een derde verschil tussen Van Dam en de Amerikanen is de mate van interesse voor de bezochte landen en culturen. Dirk wil overal waar hij komt minstens een dag of vier blijven om de omgeving en de mensen echt te leren kennen. Dat hem dat ook lukt blijkt uit zijn plakboeken. Ze staan vol met foto's van de lokale

6. De avonturiers

De Hollandse globetrotter Gottfried Rodriguez reist in 1910 door de Verenigde Staten en wordt daar met de regelmaat van de klok geïnterviewd. De journalisten zijn vooral geïnteresseerd in alle moeilijkheden en obstakels die hij onderweg heeft moeten overwinnen. Die waren er zeker, maar hij vertelt het journaal dat de problemen in het niet vielen bij alle plezierige ervaringen. 'Het enige waar ik spijt van heb,' zei hij, 'is dat de wereld niet groter is. En op een dag, als ze het toelaten en ik er kan komen, zal ik naar de maan reizen.'¹

De bravoure van Rodriguez is tekenend voor de groep Hollandse avonturiers die over de halve of hele wereld trekt. Ze zijn niet van plan zich tot Europa, laat staan Nederland, te beperken. Ze willen andere continenten zien. Bijna allemaal hebben ze de magische afstand van 40.000 kilometer in hun hoofd, de omtrek van de aarde. In veel gevallen komen de avontuurlijke globetrotters een heel eind in de richting. Niet dat het allemaal eenvoudig is. Het betekent in de praktijk dat ze door verlaten woestijnen trekken, soms dagenlang leven op water en brood, ziek worden of in vechtpartijen belanden. Het schrikt ze allemaal niet af. Al doende leggen ze enorme afstanden af en zijn ze jarenlang onderweg. Sommigen moeten hun reis noodgedwongen onderbreken, keren dan terug naar Nederland, maar nooit voor lang. Het avontuur blijft lokken.

Arnold Saeijs, olifantjager, krokodillenbevechter en leeuwenspeurder

De broers Arnold (1887-1912) en Bernard Saeijs (1882-1928) krijgen de liefde voor het globetrotten met de paplepel ingegoten. Hun vader Johannes Saeijs (1863-1920) is leraar aardrijkskunde in Haarlem. Vader Saeijs zou zijn hele leven in Haarlem in het onderwijs werkzaam blijven. Hij maakt landkaarten die in het onderwijs worden gebruikt, is de uitvinder van een draaibare ringglobe en houdt talloze boeiende lezingen over verre landen, waaronder Indië. De twee broers zijn ongetwijfeld van kinds af aan omringd door kaarten, atlanten en globes.

Wanneer Arnold en Bernard in de twintig zijn besluiten ze in september 1907 een wereldreis te maken. Alida de Graaf, de struise vriendin van Bernard, gaat mee, net als Frans van de Loo, een geograaf. Volgens eigen zeggen hebben ze

Arnold en Bernard Saeijs beginnen met Alida de Graaf aan een wereldreis.

een weddenschap afgesloten met een zekere dokter Bring, een Amsterdamse miljonair. Het is de bedoeling dat ze in zeseneenhalf jaar tijd de wereld rondlopen, 40.000 kilometer afleggen, en onderweg alleen leven van de opbrengst van hun portretkaarten. Tijdens hun tocht mogen ze van geen enkel vervoermiddel gebruik maken, behalve bij het oversteken van zeeën. Een Duitse krant rekent uit dat het betekent dat ze in die zeseneenhalf jaar iedere dag tussen de 25 en 30 kilometer moeten lopen.² Wanneer ze de reis tot een goed einde brengen kunnen ze rekenen op 50.000 gulden (wat vandaag de dag zou neerkomen op een bedrag van ruim 700.000 euro). Wanneer hun missie mislukt, ontvangt Bring het bedrag. Beide partijen hebben het geld in Amsterdam op de bank gezet.

zouden ze de zeseneenhalf jaar lang niet vol maken. Begin 1908 hadden ze nog geen idee wat er allemaal op hun pad zou komen.

Wanneer ze in Egypte zijn beland sturen de drie globetrotters vanuit Caïro een brief naar de *Nieuwe Rotterdamse Courant*. Daarin vertellen ze dat ze via Italië, Oost-Hongarije, Servië, Turkije, Klein-Azië en Syrië naar Egypte zijn getrokken. Dat zou een onwaarschijnlijke route zijn want ze worden ook op Malta in de Middellandse Zee gesignaleerd. Een boottochtje naar Noord-Afrika ligt dan meer voor de hand.

Op 16 oktober 1908 komen ze aan in het Egyptische Assoean. Daar stuurt een ongeluk de reisplannen lelijk in de war. Bij het theezetten op een veldkeuken springt het oliestel en Bernard en Alida raken ernstig gewond aan hun gelaat. Bernard wordt drie maanden in het ziekenhuis opgenomen. Daarna reizen ze door naar Caïro. Daar kan Bernard verder herstellen en proberen ze een nieuwe uitrusting te krijgen voor hun tocht door Afrika naar Kaapstad.⁴

In Caïro gaat het trio vermoedelijk uit elkaar. Het herstel gaat minder voorspoedig dan gedacht en Bernard en Alida besluiten naar huis terug te keren. Begin 1910 zijn ze weer in Nederland, maar niet voor lang. In augustus 1911 vertrekken ze opnieuw, ditmaal in gezelschap van een hond en een zekere Henri de Graaf.⁵ Ze lopen door Nederland, België en Frankrijk, maar hoe ver ze zijn gekomen is niet bekend. Bernard laat zich later in Nederland opleiden tot onderwijzer en vertrekt eind 1917 naar Nederlands-Indië. Daar gaat hij als onderwijzer aan de slag en komt er vrij jong, in 1927, te overlijden.

Arnold wandelt vanuit Caïro verder. Eind 1908 schrijft hij naar het *Rotterdamsch Nieuwsblad* en vertelt dat de hitte in Egypte enorm is. Hij kan alleen 's ochtends en 's avonds wandelen. Arnold heeft zijn bagage op een ezel geladen en trekt zo richting 'Duitsch Oost-Afrika' en hoopt vervolgens door Zambezie (Mozambique) en Transvaal, naar de Kaapkolonie te wandelen. Al met al een tocht van anderhalf jaar.⁶

In januari 1909 loopt Saeijs langs de Soedan-Staatsspoorweg, aangelegd onder Lord Herbert Kitchener, dwars door de Nubische woestijn. Het wordt getypeerd als 'het meest verlaten oord der geheele wereld'. De spoorlijn (die nog steeds bestaat) is honderden kilometers lang en ooit neergelegd om het Engels-Egyptische leger te bevoorraden. Om ongeveer elke dertig kilometer is een klein

F. v. d. LOO
GLOBETROTTER HOLLANDAIS

The Globe trotters Trottling Around the world. Le tour du monde à pied. - Die Reise um die Welt zu Fuss. De reis om de wereld te voet.

Het viertal wandelt via België in de richting van Parijs. In Frankrijk dunt het gezelschap uit. Van de Loo wordt ziek en moet achterblijven. Met zijn drieën lopen ze verder via Marseille naar het Italiaanse Nizza, waar ze in januari 1908 aankomen. Daarna gaat de reis naar Genua, Lucca, Pisa, Florence en via Perugia naar Rome.

In Italië zijn ze erg onder de indruk van het drietal. Een Italiaans blad beschrijft de broers als 'twee zeer krachtige blonde jonge mannen in olijfgroene pakken', en mevrouw Saeijs als 'vrij sympathiek, een lorgnet dragende, schoon, zeer sterk'. Haar dracht is een 'lange, keurige palamidone'.³ Je zou zeggen dat de drie sterke, krachtige Hollanders bij uitstek geschikt waren voor zo'n wereldreis. Toch

Frans van de Loo moest afhaken, maar probeert het later opnieuw. (Collectie Jan de Vries / Vereniging Documentatie Prentbriefkaarten)

station gebouwd. De stations krijgen een nummer en nummer vier en nummer zes beschikken over diepe waterbronnen. Saeijs loopt volgens eigen zeggen in één dag van station nummer drie naar station nummer zes. Dat station ligt ongeveer halverwege Halfa en Abu Hamed. Zoiets red je alleen wanneer je over voldoende water en voedsel beschikt en Saeijs vertelt dat deze tocht de zwaarste is geweest die hij ooit heeft gemaakt. Na een paar dagen rust reist hij door naar Abu Hamed en vandaar naar Khartoem.⁷ Vanaf Khartoem gaat Saeijs met een paar ezels beladen met leren waterzakken verder naar Kassala. Een mens kan maximaal vier dagen tot een week overleven zonder water, maar de Haarlemmer beweert met droge ogen dat hij dertien dagen lang zonder water liep. Het is 'den grootsten afstand, dien hij zonder drinken aflegde.'

In juni 1909 meldt *The New York Herald* dat een zekere Saeijs na een wandeling van 22.000 mijlen in Aden, in Jemen, is aangekomen. Hij staat dan al te boek als de 'beroemde Nederlandse wandelaar'. De globetrotter hangt tegen de krant een opmerkelijk verhaal op. Zo zou hij student zijn geweest aan de Universiteit van Amsterdam en zou zijn vader aan het hoofd staan van die universiteit. Saeijs vertelt dat hij negen talen spreekt en dat is handig, want overal waar hij komt houdt hij lezingen waarmee hij zijn reizen bekostigt. Hij is volmaakt gezond en de krant roemt zijn 'robust appearance'. Ook zou hij nogal wat omzwervingen hebben gemaakt. Eerst ging hij naar New York, vervolgens wandelde hij naar Buenos Aires om via een grote omweg weer in New York terug te keren. Daar nam hij de boot naar Rotterdam waarna hij door Duitsland, Frankrijk, Rusland en Spanje wandelde. Daarna kwamen Italië en Griekenland aan de beurt, waarna hij via Syrië in Egypte belandde. Vandaaruit trok hij zuidwaarts naar Khartoem in Soedan, vervolgens Massawa in Eritrea, waar hij op de boot naar Aden in Jemen stapte. Vanuit Aden wil hij naar Bombay (Mumbai, India) en dan naar Calcutta lopen en verder het Verre Oosten in.⁸

Er verschijnen in de kranten ook berichten waarin hij een andere route aflegt, maar het meest waarschijnlijk is dat hij via Punjab in India over het Himalaya-gebergte naar Birma (Myanmar) is gelopen. Daar steekt hij over naar Penang in Maleisië.⁹ Vandaaruit reist hij met de S.S. *De Kock* op 24 oktober 1909 de straat van Malakka over naar Medan op Sumatra. Hij neemt er een kijkje en keert al na twee dagen terug. Hij verlaat Penang op 26 oktober 1909 en loopt langs de spoorbaan via Ipoh, Kuala Lumpur en Malakka naar Singapore. Hij reist 's nachts en rust overdag uit. In Singapore vertelt Arnold aan een vertegenwoordiger van de lokale krant dat de bevolking erg aardig is geweest en dat

hij onderweg niet bang is geweest voor tijgers en slangen. Daar was hij immers in India al lang aan gewend geraakt.

Arnold logeert in Singapore in Hotel Van Wijk. Daar zal hij zich ongetwijfeld thuis hebben gevoeld. Hotel van Wijk is een van de eerste Nederlandse hotels die rond 1900 in de stad verschijnen. Het hotel heeft een grote aantrekkingskracht op Hollanders die op weg zijn naar Nederlands-Indië. De sfeer is er dan ook op en top Nederlands en de eigenaar, Hendrik van Wijk, tapt er een uitstekend biertje.¹⁰ In Singapore geeft Arnold op 10 november 1909 een interessante lezing over zijn belevenissen voor de Nederlandse Club.

Een boom van een vent op Java

Vanuit Singapore steekt Arnold over naar Batavia. Hij blijft er een aantal dagen en laat er nieuwe portretkaarten drukken. Vervolgens wandelt hij via Buitenzorg (het huidige Bogor) en Tjiandjoer (Cianjur) naar Bandung. Daar wil hij opnieuw een lezing houden en vervolgens doorlopen naar Soerabaja.

Saeijs loopt via Europa en Noord-Oost-Afrika naar Azië.